

УДК 130.2 : 37.013.73

І.І. МУСІЄНКО

ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ У ДОБУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Мусієнко Іван Іванович – д. н. з державного управління, професор кафедри «Основи забезпечення державної безпеки, контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності» Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Статтю присвячено аналізу особливостей формування та провадження національних інтересів в українському суспільстві в добу глобалізації, розкривається роль освіти як провідного чинника формування національних інтересів українського соціуму з урахуванням специфіки європейської освітньої інтеграції, яка не зводиться до організаційних змін. Особлива увага приділена проблемам освітньої безпеки.

Ключові слова: національні інтереси, освітня безпека, освітні стратегії, глобалізація.

Статья посвящена анализу особенностей формирования и реализации национальных интересов в украинском социуме в эпоху глобализации, раскрывается роль образования как ведущего фактора формирования национальных интересов украинского социума с учетом специфики европейской образовательной интеграции, которая не ограничивается организационными изменениями. Особое внимание уделяется проблемам образовательной безопасности.

Ключевые слова: национальные интересы, образовательная безопасность, образовательные стратегии, глобализация.

This article is devoted to the analysis of forming peculiarities and realization of national interests in Ukrainian society in globalization epoch, the role of education as a leading factor of national interests forming of Ukrainian society counting specialty of European educational integration which is not limited by organizational measurements is shown. Special attention is paid to the educational security problems.

Key words: national interests, educational security, educational strategies, globalazation .

© І.І. Мусієнко, 2012

Постановка проблеми. Процеси радикальних політичних та соціокультурних зрушень як на національному, так і на глобальному рівнях спонукають активізувати увагу до проблеми консолідації нації, в свою чергу висувують нові вимоги до освіти та виховання. Освітній аспект та освітні адаптації теоретичних побудов сучасної філософії політики та філософії права необхідні для розробки інноваційної стратегії та механізму формування національних інтересів в Україні. У теоретичному плані тема дослідження є особливо актуальною для країн з постсоціалістичним минулим і передусім для України, національне відродження якої відбувається у світі з новими політичними констеляціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній і західній філософській думці ця проблематика розроблялась на перехресті філософсько-політичних, політологічних і освітніх студій. Серед фундаментальних теоретичних праць слід відзначити теоретичні розробки, які стосуються освітньо-виховного виміру національної ідентичності та національних інтересів. Це праці В.Андрущенка, В.Беха, Є.Бистрицького, А.Караса, М.Михальченка, С.Пролеєва, З.Самчука, Ю.Габермаса, Дж.Дьюї, К.Ясперса, та ін.

Мета дослідження. Розроблення теоретико-методологічних засад і науково-практичних рекомендацій щодо оновлення змісту і механізмів формування та усвідомлення національних інтересів як базових засад послідовної й цілеспрямованої освітньої політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальні перетворення в державі, що тісно пов'язані зі значною зміною як економічних, так і політичних норм та орієнтацій, вплинули на розгалужені підходи до формування спеціалістів різних профілів підготовки. Освіта належить до сфери людської життєдіяльності, що забезпечує соціально-економічний прогрес. Однак упродовж багатьох століть вважалося, що вона безпосередньо не була пов'язана з виробництвом, тим більше не поставало питання про формування національних інтересів у сфері освіти, спрямованих на задоволення різноманітних потреб населення у відповідних послугах і підготовку кваліфікованих робітників. Нині підготовка спеціалістів різних профілів підготовки зумовлена особливостями освітньо-кваліфікаційних вимог організації навчально-виховного процесу як в цілому, так і в окремо взятому напрямі.

Національні інтереси є основою функціонування всіх складових політичної системи. Водночас вони формуються всіма її елементами.

Формування, реалізація національних інтересів – складний процес. Інтереси, особливо молодих держав, тісно переплітаються з інтересами безпеки, загальними базовими цінностями (територіальною цілісністю, політичним виживанням, забезпеченням невід'ємних прав людини). Тому для з'ясування корінних національних інтересів слід відмежувати їх від базових цінностей суспільства [3, с. 129].

У будь-якому суспільстві інтереси людей бува-

ють не тільки різними, але й протилежними. Але суспільство може функціонувати лише за умови узгодження їх на основі національного компромісу й національної злагоди.

Держава як головний елемент політичної системи покликана якнайточніше виражати національні інтереси, тобто інтереси всіх членів суспільства, вирішувати соціальні суперечності та забезпечувати права людини. Але оскільки національні інтереси реалізуються державою через державні інтереси, то останні можуть фігурувати як інтереси влади, не збігаючись із національними інтересами. Інтереси уряду, відомств можуть відрізнятися, а то й суперечити національним інтересам. Уникнути цих протиріч можна завдяки врахуванню впливу базових цінностей суспільства на формування національних інтересів, а також їх зворотного впливу. У молодих державах такий взаємовплив виявляється, наприклад, із появою певних зовнішніх і внутрішніх загроз безпеці суспільства. Країни, що перебувають на етапі становлення своєї державності, рідко мають усталену соціальну й національно-етнічну структуру. Тому відповідно змінюються національні цінності, ієрархія їх значущості, стратегія та політика. Традиційні цінності – демократія, економічний і соціальний добробут тощо – за небезпечних умов для держави поступаються місцем цінностям самозбереження, національної єдності, виживання тощо.

Для України національними інтересами є раціональні державотворення і трансформація суспільних відносин. У такій ситуації на передньому плані – державні інтереси, які не завжди збігаються з інтересами загальнонаціональними та з інтересами особи. Найважливіше завдання держави в системі національних інтересів – це подолання кризи, розвиток і підтримка соціально-культурного й духовного відродження як засади національної державності українського народу щодо забезпечення ефективного функціонування суспільства, внутрішньої стабільності, соціальної злагоди, сприятливих міжнародних умов і колективної безпеки. Ці завдання, впливаючи з політичної та економічної доцільності, є і національними інтересами України. Актуальним є й забезпечення інтересів кожного члена суспільства, прав людини. За нинішніх умов влада ризикує втратити довіру народу, якщо не віднайде оптимальних способів, форм і методів поєднання державних та особистих інтересів, узгодження їх з національними інтересами нашої країни.

Підкреслюючи важливість підготовки висококваліфікованих кадрів для соціально-економічного розвитку країни, слід вказати й на виховання як найважливішу частину освітнього процесу, основною метою якого є формування відповідної духовності підростаючого покоління як світоглядної основи формування національних інтересів.

Звернемося до аналізу напрямків формування національних інтересів у сфері освіти в контексті розвитку держави, її культури та історії. Ураховуючи роль аксіологічного контексту освіти, її роль в інтеграції суспільства, слід зазначити, що формування ціннісних доміант у цій сфері в кон-

цептуальній формі сягає початку XIX століття. Історичний процес становлення та розвитку освіти в Україні супроводжувався пошуком «самобутньої» освіти і загальнолюдських основ виховання. Усе різноманіття підходів до трактування освіти як соціально-культурного і політико-правового інституту може бути зведене до двох історично пов'язаних підходів – прозахідного і слов'янофільського [1, с. 56].

Перші слов'янофіли – І. Кіреєвський, А. Хомяков, С. Шевирьов й інші представники інтелігенції – висунули і активно відстоювали ідею виховання «цільної людини», що поєднує у своїй освіченості народно-православні риси характеру. З іншого боку західники відстоювали ідеї індивідуальності, особистісного начала у вихованні та освіті [4, с. 78].

Проблеми повноти і цілісності, неподільності людської особистості, високий етичний пафос роздумів про людину виявляються спільними для всієї української філософської антропології XIX ст. Слов'янофіли і західники орієнтуються на буття індивіда у світі абсолютних цінностей.

В Україні того часу не менш істотним аспектом такої універсальної духовності стала ідея утвердження православ'я як «вселюдської релігії», що втілює загальні принципи любові та братерства, принцип соборності, протилежний зовнішньому підпорядкуванню, характерному для католицької парафії. Спочатку під соборністю мали на увазі вільну єдність основ церкви у справі спільного розуміння правди й спільного пошуку шляхів порятунку. Однак феномен соборності адекватно відбивав тенденції розвитку і української громади, і українського суспільства, і української культури, тому соборність стала ціннісно-смысловим орієнтиром розвитку освіти, що означає її цільову спрямованість на виховання людини, вкоріненій у громаді, що вмє поєднувати індивідуальне і загальне, це – середовище школи, засноване на спільній діяльності дітей і дорослих, педагогів та батьків, це – духовне єднання школи і соціуму, це релігійно-моральна єдність освітнього співтовариства, національний ідеал життєдіяльності школи [4, с. 90].

Таким чином, освіта як соціокультурний феномен в Україні має глибоке коріння і пов'язана з певною традицією духовності. Виховання в системі освіти має відтворювати даний тип духовності за умови незмінності його субстрату як основи системи освіти.

По суті справи, саме у цьому має полягати політичний контекст реформування системи освіти. Українська філософська думка другої половини XX ст. виявила характерні особливості історико-культурного субстрату вітчизняної освіти. Інваріантними ідеями конкретно-історичних концепцій української освіти виступають: розуміння людини як вселенської сутності (антропоцентризм, антропокосмізм), як розумно-вільної істоти, здатної внести ноосферний початок у життя Землі й Космосу; утвердження православ'я як вселенської релігії, здатної бути моральним регулятивом у відносинах людини з Космосом, природою, людьми, надати духовного смислу людському життю; осмислення феномена соборності як основного парадигмального

принципу життєдіяльності людини, православної церкви, української громади і ширше – українського суспільства, української культури: як прояву істинного колективізму, єднання, єдності людини і людського роду; обґрунтування основних сфер життєдіяльності людини – пізнання, праці, регулювання природи як умов збереження та розвитку людської цивілізації і життя людини на Землі [4, с. 93].

Зміна великих технологічних епох в житті суспільства незмінно пов'язана із зміною концептуальних засад освіти, які відображають освітні парадигми. Освітня парадигма задає цілі, зміст і методи навчання, а також форму освітніх закладів. Як тільки парадигму приймають, вона стає потужним каталізатором наукового прогресу.

Серед невирішених проблем, які гальмують подальший розвиток освіти і формування та забезпечення національних інтересів України, сьогодні є такі:

- недостатнє фінансування наукових досліджень в університетах, невизначеність нових принципів фінансування науки та диверсифікації його джерел;
- обмеження прав університетів на здійснення самостійної фінансово-господарської діяльності;
- низький рівень реальної автономії університетів у поєднанні з необхідністю розвитку системи партнерських зв'язків з урядовими, промисловими, науковими та фінансовими організаціями;
- відсутність механізму стимулювання вкладення коштів у розвиток науки у ВНЗ підприємствами всіх форм власності;
- відсутність механізму запитаності результатів НДДКР та інфраструктури, здатної трансформувати знання в технології масового виробництва.

Перехід до постіндустріалізму і знанневої економіки потребує перегляду форми і ролі навчальних закладів, адже кожна епоха завжди породжувала свої, специфічні типи освітніх закладів. І все з однієї причини – існуючі до цього навчальні заклади вже не могли справлятися із завданнями і викликами, які ставив час. Не могли не внаслідок своєї неспроможності, а тому, що прийняті в них і освячені часом традиції надто вкоренились та втратили чутливість до змін та адаптивність.

У сфері вітчизняної освіти спостерігається чимало суперечностей, що не забезпечує належного формування національних інтересів України:

- між багатьма новими соціально-економічними практиками, постіндустріальними за своєю суттю, і попереднім, індустріальним змістом та формами освіти;
- між «внутрішньою» самооцінкою якості професійної підготовки спеціалістів і «зовнішньою» оцінкою роботи системи освіти;
- між традиційним «продуктом» освіти (навчений виконавець) і вимогами до компетенцій випускників, які готові до реальної діяльності в умовах знанневої економіки [2, с. 93].

Існування таких проблем диктує необхідність вироблення нової стратегії формування національних інтересів у сфері освіти, напрацювання нових регуляторних інструментів з урахуванням реалій

ринку. Крім того, глобальні соціальні зміни, що пов'язані з пошуками людиною шляхів оптимізації та гармонізації власної системи цінностей, свого буття в культурному й природному оточенні, у першу чергу відбиваються на освітній діяльності, що є основним чинником соціалізації особи, основним каналом репродукування людськості та культури у кожній особі. Суспільні детермінанти розвитку сучасної освіти мають глобальний, національний та локальний виміри, і від їх когерентності залежить змістовне та функціональне наповнення освітніх інновацій.

Основними вимогами до системи забезпечення національних інтересів у сфері освіти є функціонування в межах, визначених чинним законодавством; забезпечення надійного захисту та реалізації національних інтересів; своєчасне виявлення та відвернення загроз освітній безпеці; ефективне функціонування як у звичайних, так і у надзвичайних умовах; чітка структурованість та функціональне розмежування органів законодавчої, виконавчої та судової гілки влади; відкритість та гласність у необхідних межах щодо діяльності органів забезпечення системи забезпечення національних інтересів у сфері освіти.

До основних принципів забезпечення національних інтересів у сфері освіти України ми пропонуємо віднести:

- дотримання законності на всіх етапах забезпечення освітньої безпеки;
- баланс економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства, держави;
- взаємну відповідальність особи, сім'ї, суспільства, держави щодо забезпечення освітньої безпеки;
- своєчасність і адекватність заходів, пов'язаних із відверненням загроз і захистом національних інтересів;
- інтеграцію національної освітньої безпеки з міжнародною освітньою безпекою.

У перехідний період держава повинна здійснити комплекс заходів щодо виведення з кризи, і це буде запорукою національної безпеки країни, а отже, і забезпечення національних інтересів України. Мета системи забезпечення національних інтересів у сфері освіти, на нашу думку, полягає у виявленні загроз та вжиття адекватних заходів щодо їх відвернення та нейтралізації, захисті інтересів особи, суспільства, сім'ї, держави, здійсненні соціально-спрямованої політики.

Основними функціями системи забезпечення національних інтересів у сфері освіти є здійснення моніторингу та ідентифікації загроз освітній безпеці, вжиття адекватних заходів щодо їх відвернення чи нейтралізації, створення та підтримання в готовності сил і засобів забезпечення освітньої безпеки. Україна має свої інтереси у духовній сфері: збереження й укріплення моральних цінностей суспільства, традицій патріотизму та гуманізму, культурного та наукового потенціалу країни. Існують загрози цим інтересам, обумовлені інституціональними трансформаціями, що відбулися у сфері освіти, які не дозволяють реалізувати зазначені національні інтереси в повному обсязі. Можна виділити

три інституційно-правові загрози національній безпеці України у сфері освіти:

– по-перше, інституціональні перешкоди для реалізації принципу безкоштовності й доступності освіти;

– по-друге, економічна політика держави у ставленні до сфери освіти, а саме: зменшення фінансування розвитку та належного науково-методичного забезпечення;

– по-третє, відсутність в інституційно-правовій структурі сфери освіти функції виховання молодого покоління.

Формування системи забезпечення національних інтересів у сфері освіти, на нашу думку, повинно здійснюватися виходячи з цілей і принципів забезпечення освітньої безпеки, шляхом розробки правових норм, які регулюють відносини у сфері освіти, створення органів державної влади й управління в цій сфері, визначення основних напрямків їхньої діяльності, а також налагодження відповідних механізмів контролю за діяльністю цих органів. Реалізація заходів, спрямованих на забезпечення національних інтересів у сфері освіти, повинна проходити у напрямку здійснення чіткої структурної й соціальної політики, посилення активності держави в освітній сфері й продовження інституціональних перетворень. Система забезпечення національних інтересів у сфері освіти, на нашу думку, повинна відповідати таким основним вимогам:

– функціонування в межах, визначених законом;

– забезпечення надійного захисту національних інтересів;

– прогнозування і своєчасне відвернення загроз освітній безпеці;

– ефективне функціонування як у звичайних, так і в надзвичайних умовах;

– наявність чіткої структури і функціональне розмежування органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади;

– відкритість і гласність у необхідних межах щодо діяльності відповідних органів, що входять у зазначену систему.

Отже, забезпечення національних інтересів у сфері освіти України вимагає передусім зміцнення державної влади, підвищення довіри до її інститутів, а також раціоналізації механізмів вироблення рішень і формування освітньої політики.

Висновки. Формування національних інтересів є складноструктуровим безперервним процесом, здійснення й успішна реалізація якого залежить від спільних зусиль освітян, політиків, держуправлінців та пересічних громадян. На основі систематизації концептуального і теоретичного досвіду консолідації української нації в її вертикальному та горизонтальному вимірах запропонована модель формування національних інтересів у добу глобалізації.

Підсумовуючи можна зробити висновок, що система забезпечення національних інтересів у сфері освіти повинна відповідати таким основним вимогам: функціонування в межах, визначених законом; забезпечення надійного захисту національних інтересів; прогнозування і своєчасне відвернення загроз освітній безпеці; ефективне функціонування як у звичайних, так і в надзвичайних умовах; наявність чіткої структури і функціональне розмежування органів законодавчої, виконавчої гілок влади; відкритість і гласність у необхідних межах щодо діяльності відповідних органів, що входять до зазначеної системи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрущенко В. Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю. – К.: Знання України. – 2004. – 804 с.
2. Бабкіна О. Проблеми підвищення якості освіти в Україні у контексті Болонських реформ // Освіта і управління. – 2006. – Т. 9. – № 1. – С. 91- 94.
3. Біденко А. Законодавчі аспекти управління національною безпекою // Політичний менеджмент, 2006. – № 1. – С. 128-139.
4. Освіта в Україні / Автор-упорядник Болгов В.В. Кн. 1. – К.: Новий світ. – 2005. – 128 с.